
Prikazi i recenzije

Marko DRAGIĆ

Vrijedna monografija o interkulturalnosti Istoka i Zapada

(Eldi Grubišić Pulišelić, “*Germanski Turčin*” Murad Efendi. Leykam international. Zagreb, 2019, 380 str.)

Murad Efendi rođen je kao Franz von Werner (Beč, 1836. – Den Haag, 1881). Otac mu je bio hrvatsko-njemački veleposjednik a majka Austrijanka iz Beča. Odrastao je u Zagrebu i Beču. Uzeo je tursko ime prozvavši se Murad Efendi. No, na islam nikada nije prešao, ostao je katolik. Bio je osmanski diplomat i austrijsko-njemački pisac. Njegov život predstavlja hibridni kulturni identitet koji afirmira interkulturalnost Istoka i Zapada. U tom kontekstu stvarao je svoja djela, piše autorica u prvom poglavlju naslovljenom “Uvodno razmatranje: Murad Efendi kao primjer hibridne ličnosti. Interkulturalnost i orijentalizam u njemačkom i austrijskom književno-kulturnom prostoru”. Murad je “svoju egzistenciju ostvario na Orijentu, saživjevši se s tamošnjom tradicijom i kulturom, ali istovremeno sačuvavši svoj izvorni identitet što se zrcali u njegovoj biografiji, ali prije svega u njegovim literarnim ostvarenjima” (str. 3).

U drugom poglavlju naslovljenom “Franc von Werner – Murad Efendi: njemački pisac i osmanski diplomat” Eldi Grubišić Pulišelić piše o djetinjstvu Murada Efendija u Zagrebu, odakle se nakon majčine smrti kao sedmogodišnjak preselio u Beč kod rodbine. Kao šesnaestogodišnjak vratio se ocu u Zagreb, gdje je proveo samo godinu dana. Vratio se ponovno u Beč, ali ga rodbina nije primila zbog ranijih razmirica. Godine 1853, sa sedamnaest godina, postao je kadet husarske pukovnije s kojom odlazi u Mađarsku pa u Galiciju. U toj vojsci proveo je godinu dana. No Franc Werner pristupio je zatim osmanskoj vojsci, promijenio ime u Murad Efendi i dobio čin poručnika. Kao član turske vojne misije u Hercegovinu je došao 1858. pod zapovjedništvo Husein-paše koji ga je dodijelio Kemal efendiji za tajnika. S Husein-pašom putovao je u Mostar i Trebinje. Nakon vojnoga poraza kod Grahova pobjegao je u Dubrovnik te u Istanbul. Znao je njemački, hrvatski, francuski i turski jezik te je do kraja života radio za osmansko Ministarstvo vanjskih

poslova. Kao diplomat, često je putovao i s putovanja objavljivao putopise. Nakon pada Muradova zaštitnika došlo je do smjene vodećih ljudi u osmanskom Ministarstvu vanjskih poslova. Tada se Murad Efendi vratio u Europu, ali je već 1864. postao konzulom u Temišvaru koji je u to vrijeme bio njemački grad. U tom je gradu Efendi okupio intelektualce. Volio je kazalište i 1866. oženio se glumicom Henriettom Ebel. Tri godine kasnije objavio je prvu zbirku pjesama *Klänge aus Osten (Zvuči s Istoka)*. Za tu zbirku dobio je “Medalju za znanost i umjetnost”. Nakon putovanja kroz Njemačku 1870. objavio je drugu zbirku pjesama koja je kasnije objedinjena s prvom zbirkom i objavljena pod naslovom *Ost und West (Istok i Zapad)*. Pisao je i domoljubne pjesme u kojima se osjećao kao “Nijemac i samo Nijemac”, kako navodi autorica. Prvu dramu *Selim der Dritte (Selim Treći)* objavio je 1871. a iste godine nastala je i tragedija *Marino Faliero*. U to vrijeme Efendi je boravio u Beču. Car Franjo Josip odlikovao ga je ordenom “Orden der eisernen Krone” (“Orden željezne krune”). U siječnju 1874. Murad Efendi stupio je na dužnost generalnoga turskog konzula u Veneciji. Kasnije je istu dužnost obavljao u Dresdenu. Neko vrijeme boravio je u Istanbulu, a potom je 1877. diplomatsku službu nastavio u Nizozemskoj i Švedskoj. U rujnu 1881. imenovan je veleposlanikom u Berlinu, ali preminuo je samo četiri dana kasnije. Pred smrt ga je ispovjedio katolički svećenik. Pokopan je 17. rujna 1881. na katoličkom groblju u Den Haagu.

O Muradovu djelu pisali su njemački, austrijski, engleski i nizozemski časopisi i novine. U Hrvatskoj je u studenom 1876. godine u *Viencu* objavljen nepotpisani članak u kojem se navodi da je Murad Efendi rođeni Zagrepčanin. Dva mjeseca kasnije August Šenoa objavio je članak u kojemu je ustvrdio da je Franc von Werner zapravo Franjo Werner prozvavši ga “Germanskim Turčinom koji se gradi Niemcem”,

ističući da je riječ o Hrvatu i da je njegov otac hrvatski rodoljub te da su Muradova polubraća živjela u Zagrebu.

“Dramski opus Murada Efendija” naslov je trećega poglavlja u kojem autorica navodi da je njemačka književnost za vrijeme realizma imala velike predstavnike koji su pisali prozu, dok je drama doživjela pad u produkciji. Tek koncem 19. stoljeća stvarala su se značajnija dramska djela, najviše s povijesnom tematikom. U Muradovu dramskom opusu opaža se razočaranje neuspjehom revolucije 1848. te se revitalizira klasicistički pristup. Kazalište je koncem 19. stoljeća bilo središtem društvenoga života i “mjesto formiranja općeg svjetonazora društva, što do izražaja dolazi i u govoru cara Vilima II. On kazalište, uza školu i sveučilište, naziva oružjem monarha i mjestom gdje se budući naraštaji pripremaju za posao održavanja najvećih duhovnih dobara svete njemačke domovine” (str. 35).

Murad je napisao pet povijesnih tragedija a među najpoznatijima je *Selim der Dritte* u kojoj autor piše o reformama i modernizaciji Osmanskoga carstva. U tragediji se govori i o haremu kao ženskom prostoru (ne)slobode. Selim III. od reformatora pretvorio se u tiranina i u pobuni 1807. svrgnut je s vlasti i utamničen do kraja života. Reforme su propale. Ta je tragedija imala kulturološku i političku ulogu.

Muradova tragedija *Marino Faliero* napisana je 1871. i iste godine premijerno izvedena u Temišvaru. Marino Faliero bio je mletački dužd koji je vladao svega jednu godinu (1354) do smjene i kazne odrublivanjem glave 1356. godine.

Ines de Castro tragedija je nastala 1872. i u prosincu iste godine izvedena je u kazalištu. Ines de Castro bila je španjolska plemkinja rođena 1320. U dvadesetoj godini postaje pratilja svoje rođakinje Constanzije koja je bila supruga portugalskoga prijestolonasljednika Pedra. Između prijestolonasljednika i Ines de Castro razvila se ljubav. Kralj Alfonso IV. s dvora je protjerao Ines. Pedro se nije mogao s tim pomiriti pa je Ines de Castro smjestio u samostan u Coimabri. Tajni brak sklopili su 1354. Ines de Castro rodila je četvero djece. Zbog straha da će Španjolci dobiti vlast nad Portugalom, kralj Alfonso IV. 1355. dao je pogubiti svoju snahu Ines de Castro. Dvije godine kasnije Pedro je stupio na prijestolje i osvetio se ubojicama svoje supruge.

Liberalni kritičari oštro su napadali Muradovu tragediju *Mirabeau* koja je napisana 1875. godine.

U tragediji *Johanna Gray* Murad piše o povijesnoj Jani Grey (1537–1554) koja je bila najstarija kći markiza od Dorseta i Lady Frances Brandon. Vojvoda od Northumberlanda svoga sina Guildforda Dudleya oženio je Janom Grey kako bi osigurao kraljevsko naslijeđe. Edvard VI. oporučno je Janu Grey odredio za svoju nasljednicu. Nakon smrti kralja Edvarda VI. Jana je postala engleska kraljica, ali je odbila muža proglasiti kraljem. Nakon osam dana kraljevanja najstarija kći Henrika VIII. sa svojim trupama ušla je u

London i kraljicu Janu svrgnula s prijestolja. Jana se nije htjela obratiti na katolicizam pa su ona i muž zarobljeni i pogubljeni.

Murad je 1880. napisao dramu *Auf dem Kreuzhol* koja pripada dramama iz seoskoga života. Murad Efendi napisao je četiri komedije koje su kod publike primljene dobro, ali nisu postizale značajniji uspjeh, piše autorica te navodi da su tri Muradove komedije izvedene u kazalištu, a sve tri pripadaju *Schwanku*. Radnja komedije *Durch die Vase* odvija se u kući i vrtu obitelji von Waldburg. Mladi poručnik Fritz von Pleissen otkrio je svom nadređenom, pukovniku Alfredu von Waldburgu da je zaljubljen u Else, nećakinju pukovnikove žene Agnes te da s njom razmjenjuje pisma ostavljajući ih u vazi. Pukovnik mladiću otkriva da njegova žena obožava romane. Međutim, Agnes je, ne znajući za romantičnu vezu njezine nećakinje i Fritza, mislila da se njoj netko udvara. Fritz je napamet naučio tekst neke drame te kleknuo pred Agnes i zamolio ruku njezine nećakinje. Agnes je mužu rekla da je neki mladić zaljubljen u nju i da njega želi ubiti. Alfred razrješava situaciju nagovorivši suprugu da nagovori svoju nećakinju da se uda za Fritza. Komedija *Bogadil* je najbolja Muradova komedija u kojoj se autor vraća “svojim omiljenim životnim preokupacijama te spaja književnost i politiku”, navodi autorica na 230. str. Komedija *Mit dem Strom* nastala je 1874. godine za vrijeme Muradova boravka u Veneciji a nikada nije izvedena. Četvrtu po redu komediju *Professors Brautfahrt* Murad je kategorizirao kao *Schwank*. Radnja komedije odvija se u samo nekoliko dana a “u njoj se nižu nesporazumi i komični efekti, dok su likovi prikazani kao bespomoćni objekti koji upadaju u različite neugodne situacije iz kojih se pokušavaju izvući” (257), piše Grubišić Pulišelić.

“Muradovi književni putopisi” naslov je četvrtoga poglavlja. Nakon osvrta na putopise i putopisnu književnost u svjetlu zapadnjačkog zanimanja za Orijent autorica piše o zbirci *Türkische Skizzen (Turske skice)*. U prvom dijelu zbirke “Türkische Skizzen” pisac piše o svom putovanju Lloydovim brodom od Trsta do Istanbula 1873. godine, a drugi dio knjige naslovljen je “Türkischen Schattenrise” (“Turske siluete”) “i donosi opise turskog društva i pripadajuće kulturne tradicije. Pisac općenito predstavlja vlastitu kulturu u stranom prostoru, ali jednako tako i svoj matični prostor upoznaje sa stranom kulturom” (275). No, iako je bio infiltriran u osmansko društvo, Murad Efendi osjećao se pripadnikom zapadnoeuropskoga kršćanskog kulturnog kruga. Iz te dvostruke perspektive promatrao je Orijent. Putujući Sredozemljem pisac razmišlja o Mediteranu kao kolijevci europske civilizacije. Murad je sa članovima diplomatske misije na konjima od Kleka putovao u Mostar. Opisivao je kamene kućice a vlasnik jedne od njih objasnio mu je da je to običaj iz Dalmacije. Domaće stanovnike u Hercegovini opisuje kao lijepe i snažne ljude srednje građe. Kršćani su nazivani rajom a za njihov izgled

pisac kaže da se ne razlikuje od domaćih muslimana. Putopisac Murad piše i o gastronomiji hercegovačkih žitelja. Pišući o franjevcima navodi da su u Hercegovini imali samo jedan samostan, i to onaj u Širokom Brijegu. Mise su se slavile po crkvama i kapelama a katolici su pozivani na misu udaranjem čekića o željeznu ploču jer su Turci 1839. zabranili uporabu crkvenih zvona, koja su “na domaće muslimane djelovala uznemirujuće” (294). U drugom dijelu knjige *Türkische Skizzen* pisac piše o tradiciji i običajima koje je upoznao dok je boravio u Turskoj. U tom dijelu knjige putopisac piše o haremu i pitanju žena u Turskoj a bavi se i problemima odgoja djece, institucije ropstva, činovništva, dvorskim dužnosnicima, ulemama i dervišima.

U petom poglavlju “Poezija” autorica piše o Muradovim dvjema zbirkama pjesama. Prvu zbirku *Klänge aus Osten* Murad je objavio 1869. u Budimpešti. Godinu dana kasnije tiskao je zbirku *Durch Thüringen (Kroz Thüringen)*. Objе zbirke kasnije su objavljene u zbirci *Osten und West*. “Međutim, prvi značajniji uspjeh donijela mu je zbirka *Balladen und Bilder (Balade i slike)*, objavljena u Oldeburgu bez godine izdanja” navodi Eldi Grubišić Pulišelić te daje osvrt na njemačku liriku u drugoj polovici 19. stoljeća. U Muradovoj poeziji dominiraju motivi ljubavi, prolaznosti života, zabranjene ljubavi, traganja za istinom, kao i motivi ljepote te smisla života. Neke su pjesme socijalne tematike. Pjesnik piše o sjećanjima na majku i praznini koju je u njemu ostavila

bol zbog majčine smrti. U Muradovoj lirici ogleda se Goetheov utjecaj. U zbirci *Balladen und Bilder (Balade i slike)* dominiraju motivi iz legendi. Zbirka švanka *Nassredin Chodja* objavljena je 1877. i izazvala je oduševljenje čitateljstva. Glavni junak je Nasrudin hodža, lik iz turske usmene književnosti. Zbirka je doživjela tri izdanja i prijevod na engleski jezik.

U “Zaključnom razmatranju: ‘Germanski Turčin’ Murad Efendi i književnost kao odraz (ne)realnosti” autorica navodi:

U kulturološkom smislu njegovo se književno djelo, ali i njegova javna pozicija u javnom prostoru, pokazuju kao iznimno zanimljiva građa te otkrivaju društvene mehanizme druge polovice 19. stoljeća: kazališni ukus publike, ali i strategiju vladajućih struktura u izgradnji ideološkoga konstrukta kroz književnost i druge medije. (...) Murad Efendi ipak na jednom području pokazuje napredne ideje, pa razgrađuje stereotipnost u konstrukciji ženskih likova te na taj način pridonosi senzibiliziranju građanstva za pitanje emancipacije žena.

Monografija “*Germanski Turčin*” Murad Efendi, autorice Eldi Grubišić Pulišelić značajan je doprinos proučavanju njemačke, austrijske, hrvatske, turske i općenito europske književnosti i kulture, a posebno je dobrodošla germanistima i turkolozima. Zbog autoričinoga stila knjiga je dobrodošla i poklonicima lijepe riječi.